

Warszawa, 25 stycznia 2024

Dr hab. Agnieszka Karpowicz, prof. ucz.
Instytut Kultury Polskiej
Wydział Polonistyki
Uniwersytet Warszawski
e-mail: a.karpowicz@uw.edu.pl

Opinia promotorki dotycząca rozprawy doktorskiej
mgr Sary Herczyńskiej
Oddamawianie. Praktyki muzealne wobec przestrzeni domowych na wybranych
przykładach

Rozprawa jest oryginalną i pionierską w polskiej humanistyce monografią poświęconą jednemu szczególnemu typowi muzeów, domom-muzeom, to znaczy przestrzeniom mieszkalnym, które uległy procesom muzealizacji, a w ich wyniku zmieniły swój status i funkcje. Autorka precyzyjnie definiuje interesujące ją zjawisko, dowodząc jego odmienności od placówek muzealnych innego typu (od izb pamięci przez domy artystów po muzea biograficzne) i uzasadniając konieczność potraktowania domów-muzeów jako osobnego gatunku muzealnego, a przede wszystkim problemu badawczego. Już za sprawą takiego nieoczywistego wyboru tematu rozprawy mgr Herczyńska dowiodła swojej samodzielności naukowej, umiejętności stawiania oryginalnych pytań badawczych i znajdowania niestandardowych obszarów problemowych.

Na pozytywną opinię zasługuje również przemyślany, dobrze uzasadniony wybór placówek poddanych w rozprawie dogłębnej analizie. Doktorantka precyzyjnie zawęziła dobór badanych przykładów: są to domy, które uległy umuzealnieniu, zamieszkiwane dawniej przez osoby w nich upamiętniane, a dodatkowo funkcjonujące na terenie jednego regionu: Dworek Milusin w Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, Muzeum im. Anny i Jarosława Iwaszkiewiczów (Stawisko) w Podkowie Leśnej, Muzeum św. Maksymiliana w Niepokalanowie i Muzeum Zofii i Wacława Nałkowskich w Wołominie i warszawskie muzea Władysława Broniewskiego i Andrzeja Struga. Sprzyja to pogłębionym studiom wybranych przykładów, z uwzględnieniem nie tylko dyskursów wytwarzanych przez te instytucje, ale i praktyk muzealnych. Temu ostatniemu celowi posłużyły dobrze zaplanowane badania terenowe, zaangażowane i partycypacyjne metody zdobywania wiedzy na temat analizowanych placówek i wytwarzania źródeł, a także profesjonalnie zaplanowane i przeprowadzone wywiady z pracownikami muzeów.

Na pozytywną ocenę ma także wpływ przemyślana konstrukcja pracy, a więc sfunkcjonalizowanie opisu przeprowadzonych badań, wywiadów, obserwacji i działań. Praca nie ma więc charakteru addytywno-opisowego, lecz problemowy i interpretacyjny. Chodzi w niej zarówno o zbadanie domów-muzeów, jak i poddanie refleksji ich statusu w kulturze polskiej XX wieku, związanych z nimi wyobrażeń, przesądów i przypisywanych im funkcji; wyłaniają się zza nich również funkcje przypisywane zarówno przestrzeni domu, jak i muzeum, a także zinstytucjonalizowanych form upamiętniania wybranych osób.

Każdy kolejny rozdział jest analizą innego aspektu procesu umuzealniania i związanych z nim praktyk, zawsze podporządkowaną uważnej obserwacji wybranych aspektów ośrodka najbardziej reprezentatywnego dla rozstrzygnięcia i wieloaspektowego opisanego problemu. Dodatkowo Autorka kontekstualizuje analizy bogatymi odniesieniami do innych podobnych placówek w Polsce i na świecie, co świadczy o jej dogłębnej kwerendzie i znajomości tematu, a także podkreśla, że zawężenie obszaru badawczego jest świadomą i przemyślaną decyzją. Całość składa się zaś na spójny obraz procesu muzealizacji w postaci, w jakiej zachodził w dwudziestowiecznej Polsce, wraz z charakterystycznymi dla niej praktykami pamiętania, ale i zapominania. Muzealizacja łączy się tu ściśle z „oddamawianiem” – autorską kategorią pozwalającą spojrzeć jednocześnie na awers i rewers badanego zjawiska, a także wyzyskiwać znaczeniowo figurę domu jako przestrzeni realnej i symbolicznej. Analizie poddano: proces przekształcania przedmiotów codziennego użytku w eksponaty, wytwarzania narracji muzealnej np. poprzez organizację wystawy, a także sposoby muzealizacji biografii upamiętnianych osób (dawnych mieszkańców domu) i poprzez nie – dwudziestowiecznej historii Polski.

Tak pomyślana rozprawa sytuuje się na przecięciu kilku subdyscyplin, po których autorka porusza się bardzo sprawnie: muzeologia (zwłaszcza rozdział pierwszy i zakończenie), edukacja muzealna, antropologia rzeczy (rozdział drugi), narratologia (rozdział trzeci), biografistyka (rozdział czwarty), a także antropologia codzienności (rozdział drugi i czwarty) i inne. Nadrzędną ramę spajającą wszystkie te ujęcia stanowią jednak studia nad pamięcią – mgr Herczyńska sytuuje się w tym obszarze humanistyki i wnosi w niego znaczący wkład, ukazując praktyki związane z organizacją i funkcjonowaniem domów-muzeów jako jedną z powszechnych – choć niezbyt często dostrzeganych w polskiej literaturze przedmiotu – form upamiętniania i miejsc pamięci. Warto przy tym podkreślić, że Autorka bardzo dojrzałe przekłada badania i kategorie wypracowane na przykładzie okcydentalnych placówek tego rodzaju na polski kontekst kulturowy, problematyzując różnice, w tym pod względem zaawansowania stanu badań i genezy domów-muzeów.

W ujęciu doktorantki placówki te okazują się miejscami węzłowymi zarówno dla poddania analizie konstruktów kulturowych takich jak autentyczność, własność, prywatne/publiczne, dziedzictwo kulturowe, jak i spornych problemów pamięci społecznej i związanych z nią praktyk (np. stosunki polsko-żydowskie, biografie nienormatywne, komunizm i dekomunizacja). Ogromną zaletą pracy jest skupienie się na szczególe, osnucie narracji wokół drobnego motywu (np. konkretnego eksponatu czy artefaktu znalezionego w archiwum). Dzięki temu Autorka dowodzi nie tylko swoich umiejętności analitycznych, lecz także talentu interpretacyjnego, ale przede wszystkim proponuje narrację o polskiej pamięci przekraczającą binaryzmy i ujęcia oparte na jej konfliktowej wizji (zob. zwłaszcza analiza Domu Ulmów, Wili i Żabińskich czy Domu Kereta). Przyglądając się drobnym przedmiotom i eksponatom czy innym elementom przestrzeni muzealnych, w istocie mgr Herczyńska śledzi pracę polskiej pamięci społecznej (ucieleśnionej, performatywnej, ale i dyskursywnej) i płynny, zmienny, nieciągły proces wytwarzania dziedzictwa kulturowego w XX i XXI wieku.

Ze względu na tę charakterystykę rozprawy stwierdzam, że spełnia ona wymogi określone w art. 187 ust. 1 i 2 Ustawy. Mgr Herczyńska prezentuje wysoki poziom wiedzy teoretycznej w dyscyplinie nauki o kulturze i religii, doskonale zna i wykorzystuje liczne teorie humanistyczne i potrafi je zoperacjonalizować, by w jak najbardziej pogłębiony sposób zrozumieć badane zjawisko. Rozprawa świadczy o znakomitym przygotowaniu doktorantki do prowadzenia samodzielnych badań naukowych, dowodzi jej dojrzałości naukowej, umiejętności planowania badań, a także doskonałego opanowania warsztatu pisania rozpraw naukowych. Przede wszystkim jednak przedmiotem rozprawy jest zjawisko nieopisane dotąd ani tak szeroko, ani w zaproponowanej tu perspektywie kulturoznawczej w polskiej literaturze przedmiotu, przez co mgr Herczyńska wnosi znaczący wkład we współczesne badania pamięcioznawcze w obrębie nauk o kulturze i religii.

Agnie Głuchowska